

МАРК ВЪРНЪН

ДРЕВНИТЕ

ФИЛОСОФИ

*Древно ръководство
за модерен живот*

Въведение

Има периоди от историята, в които като че ли всичко се променя. Икономическото благоденствие, на което се е радвало едно поколение, внезапно се разклаща. Появяват се нови политически сили на хоризонта, които драматично променят баланса във властта, подкопавайки установения консенсус. Внезапният напредък на науката преобразява всекидневния живот на хората и го прави едновременно вълнуващ и смущаващ. Обикновено към тези моменти се подхожда предпазливо и нееднозначно, тъй като предизвикват морална тревога, идеологически фундаментализъм и подозрителност между хората, но също така вдъхновяват някои умоове да си задават въпроси. Тези редки души питат: „Какво е да си човек?“, „Какво е да живееш пълноценно?“ и от техните търсения се раждат дълбоки прозрения. Понякога тези мислителни създават нова философия за живота, способна да издържи векове наред.

Времето на Платон и съвременниците му е именно такава време на хаос в много отношения. Затова не е съвпадение, че философията, любовта към мъдростта*, се ражда тъкмо през този бурен период от историята, когато почти постоянно се води някаква война и ту се установява демокрация, ту пък рухва, заменена от деспотизъм и произвол. Първите философи, които разсъждават върху природата на нещата, усъмняват се в боговете и насърчават хората да мислят за начина си на живот, са доста разнородна група. Те знаят, че са се заели с нещо важно. Но навярно не им е хрумвало, че идеите им ще прераснат във философски традиции и практики, които други ще следват хилядолетия наред. И едва ли са подозирали, че и до ден днешен ще ги знаем по име и ще размишляваме върху вижданията им.

Имаме основателни причини да смятаме, че и ние живеем в епоха на промяна. Сливът на банковата система през 2008 г. със сигурност ще бъде записан като значителен сеизмичен трясък в икономическата история. Предизвиквайки несигурност и поставяйки на изпитание консуматорската нагласа, той насърчи милиони хора да преосмислят живота си. И това трябва да се разгледа в един още по-широк контекст: изместването в баланса на силата от Запада към Изтока, възникването на плуралистично общество, което обединява хора с най-разнородни убеждения, и на всичкото отгоре – потенциално опустошителното въздействие на човека върху природата и осезаемата промяна в климата. И

*От гръцки: филео (обичам) и софия (мъдрост). – Бел. рег.

така, може да се каже, че моментът е подходящ да помислим за какво е всичко това. Например, да се върнем към корените, към античната философия.

И, ето едно нещо забележително: Платон е писал диалози. Но защо диалози? Те обрисуват реални герои, заети с трудната задача да изяснят вижданията си за живота. Като се замислиш, доста странно занимание. Човек би предположил, че философът ще иска да формулира някакви твърди закони, подобно на Исак Нютон, а не да се занимава с литература. Литература, която на пръв поглед е твърде далеч от онова, което днес наричаме философия. И, доколкото ни е известно, Платон не е написал нито една монография, трактат или научен труд...

Причината е, че добрият диалог приканва читателите да преосмислят собствения си светоглед. Нещо повече, той ги въвлеча, така че те трябва да претеглят не само аргументите си, но и чувствата, убежденията, характера и навиците си. После идва предизвикателството: ще се промениш ли? Защото, подобно на пиесата или романа, диалогът не е насочен само към разума на хората, а докосва и начина им на живот, материален и духовен. Затова да четеш диалог означава да бъдеш подтикнат да помислиш и върху собственото си съществуване. Бихме могли да кажем, че диалогът е като пътеводител – книга с възможните избори, които сам би направил, и тревогата дали се справяш успешно с тях или пък не.

Диалозите на Платон имали огромен успех. Писмеността съществувала вече няколко века, преди той или секретарят

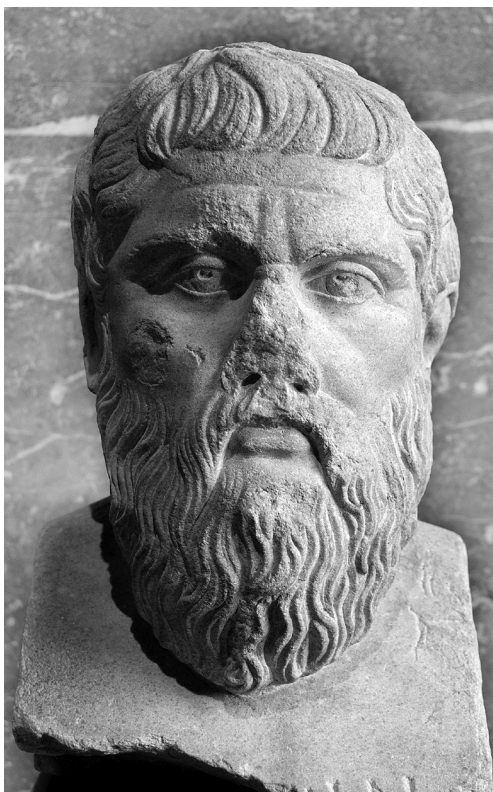
рят му да ги запише върху папирус през 390 г. пр. Хр. Диалозите използвали нова техника. Хората ги четели, а сетне ги преписвали и ги раздавали на приятели. Също като подкастовите в Интернет днес, те се разпространявали като виртуални мисловни вълни в древния средиземноморски свят. Хората искали още и още. Били провокирани да практикуват философия, да обмислят новаторските, „модерни“ начини на живот, които се представяли в диалозите.

Докато изследваме какво могат днес да ни кажат за живота тези древни гърци и римляни, ще разгледаме не само „подкастовите“ на Платон. Ще се срещнем с много други ключови фигури. Тази книга не е диалог, но е нещо като разговор – и често спор – между тях, тъй като не са на едно мнение по въпроса, какво представлява добрият живот.

Античните мислителни претендират за своята свобода на словото – *parrhesia* на гръцки – правото да кажеш какво мислиш в опит да разсееш облаците на заблудата и да стигнеш до истината. В древността това е рядко изкуство – политиците насърчавали хората да говорят уклончиво, ако не и открито неискрено. Прямотата би могла да те убие. Гражданинът можел да очаква откровеност само от двама души: от съпругата си и – ако имал късмета да познава такъв – от философа, своя духовен учител, така да се каже. Някои от изказванията на тези философи са леко налудничави. Други променят хода на историята. Живеейки в общност, те практикуват определен начин на живот, като практиката и свободната мисъл за тях са неразделими. Само да говориш за философия би било като да си купиш гот-

варска книга и никога да не застанеш пред печката. Ако доказателството за качеството на пудинга е изяждането му, то доказателството за философията е изживяването ѝ.

Според философите мисленето е терапия и с течение на вековете те разработват редица различни терапии наред с различни мисловни школи – перипатетическа, стоическа, киническа, епикурейска и други. От около V в. пр. Хр. граж-

Платон
*Римско копие
от II в. по оригинал
от IV в. пр. Хр.*

данинът на Атина имал избор, когато търси духовен учител, в чиито крака да седне и с чиято помощ да си оформи собствена философия за живота. Някои философски виждания са крайни и проповядват да не притежаваш почти нищо, да се търкаляш в горещ пясък, да живееш в бъчва и да правиш любов публично. Други са далеч по-трудни за възприемане и изискват пълна преориентация на виждането ти за нещата. Философията може да бъде тежка интелектуална задача. Но ако е трудна, единствено защото е станала умозрителна или абстрактна, каквато рискува да стане днешната академична философия, то вероятно е изгубила от поглед основната си цел.

Казано по друг начин, най-великите философи не са просто хора, които умеят да спорят добре. Те са от онези редки личности, които не само мислят и виждат ясно, но в резултат са и наистина добри хора. Сократ е бил такъв човек за много древни гърци. Ето защо той е не просто велик интелектуалец, но и *аксиална фигура*, ако използваме термина на Карл Ясперс: значението му е сравнимо с това на Иисус или Буда. Той е пророк, човек, който с живота си отправя предизвикателство и към своята, и към нашата епоха.

Сократ, разбира се, предизвиква и критици и някои предпочитат да виждат единствено странностите му: не носел обувки, пиел до зори, без да се напие, отказвал дори и на най-красивите атински мъже и, вероятно разбираемо, бил мразен от съпругата си. Но важното е, че е известен с живота си точно толкова, колкото и с философията си.

Сократ, стенопис в римски дом

Разказите за подвизите, навиците, сблъсъците и разговорите на древните философи са фундаментални за Античността и Средновековието. Ето Диоген, който отпъжда Александър Велики; Секунд, който дава обет за мълчание — очевидно в резултат на тежък конфликт с майка си; и Хи-

пархия, която може да се омъжи за всекиго, но избира мъж с вид на вейка и скромен живот. Други страдат заради пронизателността си, работят като роби, бягат от тираните, които са обидили, и умират по трагичен начин. Това не са просто развлекателни истории (въпреки че някои са и такива). Те са нещо повече от митични разкази, макар наистина достигащите до нас често да идеализират въпросния философ. Историите за живота на философите показват какви личности са били те точно толкова ясно, колкото думите, които са изричали приживе.

През III в. пр. Хр. Диоген Лаерций – автор, много важен за нас днес – го разбира добре. Когато решава да състави компилативно съчинение за древната философия, му се струва съвсем естествено да събере историите за живота на античните мъдреци. Ясно е, че част от нещата, които Лаерций е включил в своята творба „Животът на философите“, са съмнителни. Възможно е да са апокрифни, макар и забавни и предаващи зрънца истина. Но така или иначе, голяма част от материала е откровено просветляваща. Есеистът от XVI в. Мишел дьо Монтен, когото наричат френския Сократ, го изразява добре:

Дълбоко съжалявам, че няма десетки като Диоген Лаерций или че самият той не се е разпрострял по-нашироко или по-мъдро, защото аз проучвам живота и съдбата на великите учители на човечеството не по-малко внимателно от идеите и доктрините им.

В настоящата книга ще се вгледаме в живота и съдбата на някои от най-важните, някои от често забравяните и някои от най-ексцентричните сред тези древни учители. Идеята е да помислим върху техния, а и върху собствения си живот. Ще питаме какво имат да ни кажат, докато се мъчим да открием важното за нас и как да изградим начина си на живот, така че да го постигнем.

Разбира се, някой ще каже, че е забавно, но не много смислено да търсим от древните съвет за живота си днес. Нима техните проблеми не са били много различни от нашите? Нима решенията им не са остарели, неприложими или дори отблъскващи според съвременните стандарти? Е, знаете ли кой е написал следното: „Днес повечето хора избират да живеят като консуматори и търсят удоволствие, богатство и слава“? Аристотел, преди 2500 години*. А как ще коментирате следното?

Управниците, които са на власт, понеже са натрупали богатства, не желаят да забранят със закон разточителството на младите и да им попречат да си прахосват парите и да се съсипват. Намерението им е да дават заеми на такива неблагоприятни хора или, като изкупуват имотите им, се надяват да увеличат собственото си богатство и влияние... Печалбарите продължават да забиват отровното жило на заемите си при всяка възможност.

* Всъщност 2400 години. — Бел. ред.

Това е Платон. Не звучи ли забележително актуално? В историята има революции, сътресения и радикални разломи. Но достатъчно много неща, особено в сферата на големите човешки истини, остават непроменени и до днес.

Всъщност отдалечеността на античните философски школи е положителна страна, тъй като непознатите обстоятелства на епохата правят посланията им забележително свежи. Ето например прозрението на епикуреите, че голяма част от копнежите, които ни измъчват, не са за неща, които са ни необходими, а за такива, които си мислим, че ни трябват. Или това на стоиците, че тревожността ни често се дължи на опитите ни да вземем решение за неща, за които изобщо не можем и да се нагяваме някога да стигнем до решение. Ще разгледаме и виждането на киниците, че светът ни се обърква, когато твърде много се отдалечи от естественото. И наблюдението на стоиците, че животът върви добре, когато живеем като част от космическото цяло.

Античната философия може да бъде изумителна и поради друга причина. Тя е вдъхновяваща, защото нейните основоположници са изключително впечатляващи личности. Пирон успява да практикува искрено безразличие към гребните сплетни на градския живот. Епикур предизвиква почти култ към личността заради смиреността и смелостта си. Сократ е обичан не толкова заради думите си (той не написва нищо), а защото хората го възприемат като свят човек. Духът на тези хора продължава да въздейства през вековете. Както отбелязва император Юлиан, последният

езически управник на Римската империя: школите в известен смисъл са „универсална философия“. Много обикновени хора – не само мъже, но и жени, и роби – се занимават с големите въпроси на живота. Философията разглежда теми, като например какво си ял, как си правил секс, къде си живял. Избирай правилно своето поведение, мисли по-трезво и така ще имаш хубав живот.

От тази идейна съкровищница ще започнем с размисъл върху две досократически фигури и ще завършим със самия Сократ, така че изследването ни само донякъде ще следва историческата хронология. Биографиите на всички тези велики личности в тяхната историческа реалност и митологични допълнения водят до прозрения, които също ще обмислим. Макар да са живели в Античността, има какво да ни кажат и днес.

